

GEDIMINAS MIKELAITIS

Reikšminga teologinių aspektų visuma

Dalia Čiočytė, *Literatūros teologija: Teologiniai lietuvių literatūros aspektai*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 340 p., ISBN 978-609-459-269-0

Dalia Čiočytė viena pirmųjų Vilniaus universitete pradėjo skaityti Biblijos ir literatūros, literatūros teologijos, kitus krikščionybės ir literatūros kursus. Pirmame tokio pobūdžio moksliniame leidinyje Lietuvoje išsamiai aptarė Biblijos ir lietuvių literatūros santykio variantus: imitaciją, transformaciją, deformaciją (Dalia Čiočytė, *Biblija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999). Autorė pripažįsta, kad monografija *Literatūros teologija: Teologiniai lietuvių literatūros aspektai* tęsia ankstesniame leidinyje pradėtą tyrimą: pateikia literatūros dialogą su teologinėmis temomis ir problemomis; konkretizuoja literatūros ir teologijos dialogą; ieško literatūros prasmės, kreipiančios į gilesnį egzistencijos ir transcendencijos vaizdavimą.

Monografiją sudaro pratarinė, septyni skyriai, pabaiga, reziumė anglų kalba ir asmenvardžių rodyklė. Pirmas skyrius apie literatūros teologiją kaip tarpdalykinę teoriją yra didžiausias ir užima apie trečdalį knygos. Kaip ir Vakarų šalyse, Lietuvoje apie literatūros teologiją rašantys autoriai šios disciplinos teoriniam pamatui skiria daug dėmesio. Literatūros teologija yra tarpdisciplininė teorija, turinti savo principus ir metodologiją, bet kartu yra ir besiformuojanti disciplina. Monografijos autorė argumentuotai atskleidžia literatūros ir krikščionybės santykių istorinį skerspjūvį, pradėdama pasaulėžiūros kaita nuo Renesanso ir Romantizmo epochų ir baigdama literatūros teologijos ribų apibrėžimu. Romantizmo pasaulėvokoje pastebimas ir dėmesys transcendencijai, ir antikrikščioniškos tendencijos (pavyzdžiui, egocentrizmas). Tarp užsienio, daugiausia anglų autorių, tinkamai pacituota Juozapo Albino Herbačiausko šaiži ironija: „Nuo antideizmo per homoteizmą į bestializmą“ (p. 23), bet čia tiktų bent paminėti ir lietuvių autorių (Juozo Ereto, Stasio Šalkauskio) išsamias studijas apie Vakarų kultūros kelią bei etapus į dvasinę krizę ir nutolimą nuo krikščionybės.

Knygoje teisingai atkreipiamas dėmesys, kad literatūros ir teologijos santykių raidoje svarbu korektiškai saugoti abiejų sričių autonomiją.

Knygos autorė literatūros teologijos sampratą pagrįsti remiasi jai gerai pažįstamos Naujosios kritikos filosofinėmis prielaidomis: analogine visatos struktūra, atitikmenimis tarp fizinės ir dvasinės sričių; literatūros formą laiko religinės patirties raiška. Naujajai kritikai interpretuoti patirtį – tai suteikti jai formą, o literatūrinė forma išreiškia ir religinę patirtį. Literatūroje reikšminga egzistencinė patirtis atveria gilųjį, religinį matmenį kaip žmogaus egzistencijos prasmę. Todėl perspektyvus tyrimo kelias yra teologinę literatūros sampratą grįsti vadinamąja patirties teologija, kurios „formomis gali būti laikomos ir literatūrinė teologija (į tekstą įauta tikėjimo refleksija), ir teologinė literatūros kūrinio interpretacija“ (p. 50). Vienas knygos poskyris ir pavadintas „Religinė patirtis kaip egzistencinės patirties aspektas“ (p. 51–56), kur išryškunami svarbūs religijos ir egzistencinės savimonės akcentai: santykis, dialogiškumas, kitybė, palaikančiojo kūrimo idėja ir kt. Rašant apie bendruomeninę religinę patirtį pravartu būtų nurodyti ne tik Juozo Girniaus, bet ir Prano Kuraičio, Stasio Šalkauskio indėlį. Knygos autorė kartu pažymi religinės patirties interpretacijos problemišumą, nes ši patirtis pranoksta žodžius bei sąvokas. Čia labai padėtų paaiškinimas apie religinės ir mistinės patirties santykį.

Reikšmingas yra metodologinių principų ir literatūros teologijos ribų apibrėžimas: teologijos šaltinio (*locus theologicus*) nusakymas, religinės patirties perteikimas tropų kalba, Vatikano II Susirinkimo požiūrio į dabartinę meno ir literatūros sampratą apibūdinimas. Atkreipiamas dėmesys, kas nepatenka į šios disciplinos akiratį: „Mažiausiai literatūros teologija gali pasakyti apie tokią literatūrą, kurioje [...] yra abejingoji laikysena transcendencijos atžvilgiu“. Svarbus yra išsamus literatūros teologijos apibrėžimo pateikimas. Literatūros teologija –

krikščionybės kritinė refleksija literatūros diskurse – [...] tyrinėja Biblijos poveikį literatūriniam mąstymui/vaizduotei, įvairių krikščionybės doktrinos aspektų (kristologinio, ekleziologinio, eschatologinio etc.) traktuotę literatūros kūrinuose, krikščioniškosios etikos literatūrinį interpretavimą, literatūrinę egzistencinės Dievo patirties atodangą, religinės/krikščioniškosios literatūros skaitytojo reakciją (p. 72).

Taigi teorinis skyrius apie literatūros teologiją laikytinas atskira studija, kurioje pateiktas tankus teorinių įžvalgų daugiaaspektis laukas, nuodugnai aprašyta

apžvalginė disciplinos formavimosi istorija, išsaugomas literatūros ir teologijos autonomiškumas, nubrėžtas sisteminis teorinis kontekstas (remiantis žymiausių tyrinėtojų ir mąstytojų mintimis pagrįsta metodologija, principai, taikymo ribos).

Septyni skyriai, kuriuose nagrinėjama lietuvių literatūrinė kūryba (bet dažnai įpinama ir užsienio autorių kūrinių interpretacija), yra nevienodos apimties ir nagrinėjimo pobūdžio, bet visi reikšmingi ir aktualūs literatūros teologijai (mažesni skyriai apie feministinius Pradžios knygos apmąstymus, nuodėmės sampratą ar literatūrinę ekleziologiją). Labiausiai moksliniu svarumu ir originaliausia interpretacija pasižymi „Teodicėjos perspektyvos literatūrinėje kūryboje“ ir „Jėzaus Kristaus asmens ir vaidmens vaizdavimas lietuvių literatūroje“. Teodicėjinė egzistencinės Dievo patirties problema interpretuojama plačioje istorinėje perspektyvoje: nuo filosofinių Dievo pažinimo ir egzistavimo, blogio bei nekaltos kančios apmąstymų, nuo Fiodoro Dostojevskio ir Alberto Camus kūriniuose keltų giliųjų klausimų iki Antano Škėmos šokiruojančio tradicinio religingumo kvestionavimo.

Monografijoje regime argumentuotą ir įvairiapusišką Kristaus paveiklo traktuotę. Taikliai išvardijami tipologiniai bruožai, paminimi įdomiausi vaizdavimo atvejai Vakarų Europos literatūroje, išradingai nagrinėjama literatūrinių Kristaus paveiklo formų įvairovė – nuo Martyno Mažvydo, Konstantino Sirvydo raštų iki kalinio, tremtinio, partizano ribinės Kristaus patirties (Broniaus Krivicko, Rimvydo Stankevičiaus kūryba). Iš tikrųjų originaliai Kristaus paveiklą reprezentuoja Rūpintojėlio (Vincas Mykolaitis-Putinas, Jonas Aistis), Žilvino (Kazys Bradūnas), Panaktinio (Antanas Jasmantas) figūros. Trečiame pagal apimtį skyriuje apie literatūrinę eschatologiją tautos istorijos dramatismas įtaigiai siejamas su Dievo teisingumu, o individo ir tautos egzistencijos problema sprendžiama interpretuojant „Kristaus įvykdytą žmonijos išganymą kaip teologinę mirties įveiką“ (p. 293).

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad monografijos autorė ėmėsi rizikingos užduoties: suderinti literatūros teologiją formuojančių veiksnių, idėjų, mąstytojų, rašytojų apžvalgą ir pristatyti įvairių teologinių aspektų interpretaciją. Vis dėlto ji nepatenka į perpasakojamų dalykų srovę pirmiausia dėl to, kad išlaiko teologijos ir literatūros specifinių dalykų savarankiškumą. Antra, autorės mintis su giliu išmanymu ir plačia kompetencija kryptingai nardo sąvokų, idėjų, kūrinių, dažnai cituojamų ištraukų lauke. Aktualios kitų autorių ištraukos komponuojamos taip, kad vertūsi nauji aspektai ir įdomios įžvalgos. Stengiamasi nepraleisti nė vieno

žymesnio lietuvių rašytojo, kurio kūryboje atsispindi vienoks ar kitoks literatūros teologijos aspektas. Pavyzdžiui, Antano Baranausko kūryba reprezentuoja kančią kaip tautos dvasinio tobulėjimo kelią, o Vinco Krėvės – Jėzaus paveikslą racionalizavimą, nors minėtų rašytojų kūrinuose, be abejo, galima atrasti ir kitų teologinių aspektų. Įdomi pati mokslinės minties slinktis monografijoje traukia knygą toliau skaityti. Trečias dalykas, autorės rašymas, palyginti su pirmąja knyga, tapo „skaitomesnis“, stilius – paprastesnis, neapkrautas tarptautinių žodžių sanauptomis, mintis – tiesesnė ir šoklesnė. Kas skaitys šią monografiją, ras ir daugiau skaitymo malonumą skatinančių intarpų (televizijos serialo veikėjų pokalbį – p. 9 arba alegorinį pasakojimą apie aklus išminčius ir dramblių – p. 71).

Šioje panoraminėje monografijoje galima pasigesti kai kurių dalykų: pavyzdžiui, vienodesnės skyrių apimties; kai kurių teologų teologinio pristatymo (Hanso Urso von Balthasaro, Karlo Rahnerio, Nikolajaus Berdiajevo rašant apie Dostojevskį); mažiau apmaudžių korektūros klaidų; taisyklingesnio žodžio (dažnai pasikartojančių neteiktinų *apspręsti, įtakoti*); tikslesnio teologinių disciplinų skirstymo (sistemingą teologiją sudaro fundamentinė, dogminė, moralinė teologija, krikščioniškasis socialinis mokymas, o pastoracinė teologija yra praktinės teologijos dalis etc., p. 64). Taip pat galima klausti, kodėl knygoje nerandame literatūros teologijai neabejotinai svarbių Jurgio Matulaičio, Adomo Jakšto? Kodėl liko visai neaptartas Juozo Girniaus veikalas *Žmogus be Dievo*, autorės pripažinta ir kaip asmeniškai „ypatinga knyga“, ir kaip „literatūros teologijos veikalas“ (p. 10), ir kitų dalykų?

Be abejo, prėska ir moksliskai suglebusi būtų knyga, nekelianti klausimų ir neprovokuojanti abejonių. Tad kelios čia paminėtos pastabos nėra kiek neužtemdo Dalios Čiočytės monografijos mokslinio originalumo, minties šviežumo ir interpretacijos pagrįstumo, dėstymo išradingumo ir įdomumo. Iš tikrųjų dabar jos patiestas tvirtas literatūros teologijos pamatas yra didelė paspartis tolesniems tyrinėjimams ir vertinimams.